

NAMIBIA SENIOR SECONDARY CERTIFICATE

FIRST LANGUAGE SETSWANA ORDINARY LEVEL

6104/1

PAPER 1 Reading and Directed Writing

2 hours 30 minutes

Marks 55

2022

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Centre Number, Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.

- Answer **all** questions.

- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO GO BAITHUTI

- Kwala dikarabo mo Bukaneng e o e neetsweng.
- Kwala Nomore ya Sentera, Nomore ya Gago ya bokwadi le Maina a gago mo Bukaneng e o neetsweng.
- Dirisa pene e pududu jwa loapi kgotsa e ntsho.
- O seka wa dirisa pene e e phimolang fa o fositse.

- Araba dipotso **tsotlhe** ka botlalo.

- Tlhokomela mopeleto o o fosegileng matshwao a puiso, le popego ya dipolelo.
- Maduo a neetswe mo masakaneng [] mo bokhutlong jwa potso nngwe le kgotsa karolo ya potso.

This document consists of **6** printed pages and **2** blank pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

KAROLO YA A

Tema 1

Buisa tema e e fa tlase o bo o araba dipotso tse di latelang.

Maikemisetso a ga Kamatyona

“Kamatyona ... Kamatyona! Lefatshe le ga se la go ja maroko. Le ke lefatshe la batsoga pele.” Kamatyona a kgorotlha a bo a shoshobanya sefathhego fa lentswe la ga rraagwe le le sa kgalheng le ipoeletsa kgapetsa-kgapetsa moso le moso jaaka tloloko ya sekolo. Mmega a kgaogane le ditoro tsa gagwe - jaanong o lora thata tsatsi le penne! O lora ka motse-mogolo. Motsemogolo ka dipone tsa mefuta e e farologanyeng ka mebala. Motse-mogolo o a o itseng fela mo ditorong tsa gagwe.

“Raaaa ...” Kamatjonya a araba rraagwe ka lentswe le le lapileng le na le boroko. “Tsoga, tsoga! Tshimo ya ga Boss Tatekulu Nengushe e tlhasetswe ke lesogodi la tsie, mme o a itse gore re tsaya mabele a re a jang mo go ene. Re tla a sala ka eng?” Asantse a le mo borokong a sa batle, Kamatyona a emelela mo bolaong jo bo khuti. A lebelela mo bolaong a ntse a ikotlolola. “Ke tiile go felela ke dule serota mo bogoding jwame ka ntlha ya gago.” A supa bolao. Kgabagare a tlola jaaka o kare o lomilwe. “Go ka se direge ... ke a gana ... ga ke na go letlelela seo, Se ga se mokgwa o ke o kwaletsweng ke badimo ba me ... ga ke na go nna mo motseng o ka meleko ya o ne e e sa feleng!” Go fitlha leng ke tshela ke le motlhanka wa sennela ruri wa tshimo ya ga Boss Tatekulu Nengushe? Ke tshwanetse go lema, ke tshwanetse go tlhagola, ke tshwanetse go roba ... dikgetsi tsa mabele fela go tlatsa mpa? Fa o sa dire jalo balelwapa lwa gago batla bolawa ke tlala. Ke tla tsamaya, ke tla tsamaela kgakala le tlala e, ke tla nna koo go fitlhelela nako e ke tla tlisang khumo mo gaetsho. Ke tla tsamaya, ke tla fudugela kwa motse-mogolo!

“Motse wa rona, Okathitu, o mosetlha jaaka sepoko”. O tlhasetswe ke leuba le le tsereng dingwaga di fetang botlhano di tlhomagane. Bonnye jo ba neng ba na le jone bo fedile. Ga gona se se setseng. Le fa ba ne ba na le leruo, ba ne ba tla le fudisa kae? Boss Tatekulu Nengushe o ikgapetse mafulo otlhe a a neng a le teng a bo a a agelela. Go setse fela ditselana tsa moraka tse dikoloi di tsamayang ka tsone go ya kwa magaeng a a farologaneng. Leruo la bahumanegi le feditswe ke leuba. Ke eng se se mpeileng mo Okathitu? A ga se gore Timo, Simone, Mateu, Tomi ... ba lemogile se ba bo tsaya tshwetso ya gore go nna fa ga gona mosola. Se ba se mmolelelang se lela mo ditsebeng tsa gagwe ka modumo o o ipoeletsang. “O akanya gore o dira eng mo Okathitu? Ke na le semausu. Ke penta dikoloi. Ke rekisa thango le dikuranta. Ke mokgweetsi wa thekesi. NNAKE ... nna ke ... Fa re tshameka kgwele ya dinao. Re tsaya nako re ikatisa kwa maikatisetsong! Ga o na go dumela fa o bona diphothomane tsa rona. O ya go berekela mogodu wa gago sebaka se se kae kwa tshimong ya ga Boss Tatekulu Nengushe?”

Fa Kamatyona a khobakhoba ka bofefo jo a neng a bo kgona a ya kwa tshimong ya ga Boss Tatekulu Nengushe, o ne tletse ka dikakanyo: bangwe ba ba duleng mo Okathitu ba katisiwa go nna bo ramotlakase, bangwe ba katisiwa go nna baagi le badiri ba setena, bangwe ba katisiwa go nna boradiphaephe ... ba a ithuta! Ka maikutlo a a robegileng a gopola mafoko a ga rraagwe dingwaga tse thataro, tlhano tse di fetileng. “Kamatyona, o feditse mophato wa 7. Jaanong o kgona go bala le go kwala. Ga o na go ya kwa sekolong se segolwane ka gore ga gona madi a hosetele.” O ne a itse gore lefoko la ga rraagwe ke la bofelo. Ga a tshikinyege.

Kamatyona a leba kwa godimo a bona Nangula a rwele nkgo ya metsi mo tlhogong a tsamaela kwa gagabo. O tswa kwa legaeeng la ga Boss Tatekulu Nengushe, kwa mongwe le mongwe a gelelang metsi a pompo a a phepa teng. Jaanong o gakologelwa thero ya ga rraagwe sentle ya beke tse pedi tse di fetileng. “Kamatyona, nako e fitlhile ya gore wena le Nangula le kopanngwe mo nyalong. Ga gona mosetsana ope yo o go tshwanetseng kwa ntle ga morwadia Kangulohi. Rra ... rra, a wa re ke tshwanetse go nyala mo dingwageng tse kemo go tsona? Ke ... ke ...” Rraagwe amo tsena ganong a bo a mo kgalemela. “Ke nyetse ke le dingwaga di lesome-supu, o dingwaga tse di masome a mabedi le bongwe!” Kamatyona a ema a lebelela Nangula, yo o iseng a tsene sekolo gotlhelele, a tsamaya a bo a nyelela a bo akanya a tshwenyegile. “Dikgomo tse pedi tse di otile, di kile tsa thusana kae?” “Se ke go rumola lehuma se a le kang go se lema fa. Eseng nna. Ke tla tsamaya ...”

Kakanyo e ya bofelo e tliša pheretlhego le maikemisetso mo go Kamatyona e a iseng a ke a tsamaye a nne nayo. Jaanong o ne a ole maikutlo le go ikemisetša ka mokgwa o a neng a sa dumele gore o ka nna ka o ne. Jaanong ga a tlhole a khobakhoba thata. O simolola ka go tsamaya ka bonya jaanong.

Kamatyona a tlolela ka fa letlhakoreng la tselana e tshesane ya moraka go thibela go thulwa ke koloi ya ga Boss Tatekulu Nengushe. Mo koloing go na le bontsinyana jwa bašha ba ba tsereng tshwetso ya go nna mo Okathitu. “Morwa wa ga Kaume ... ke eng se se go tšeneng mo tlhogong? Go diragala eng ka wena malatsinyana a? Palama, a re tsamae!” Kamatyona o eme foo a sa tshikinyege a lebile Boss Tatekulu Nengushe mo matlhong. “Ngwanaka, ke bua le wena! A o fetogile pilara? Gongwe o lebala gore o mang! Ke tlhasetswe wena o bonala o sa kgathale. O ya go ja eng ngwaga o fa ke sa robe?”

Kamatyona a didimala sebakanyana a bo a bula molomo. “Jaanong, a ke yone tsela e ke e betletsweng gammogo le ditlogolo tsa me? Go berekela dikgetse tsa mabele?” O a didimala sebakanyana gape. “Ke a gana ...” Bana botlhe ba ba neng ba le mo koloing ba hakgamala, ba lebelela jaaka tsala ya bone Kamatyona a itlhaba ka thipa mo mpeng. “Morwaaka wa reng? Rraago le mmaago ba tlile go tshela jang fa o gana tiro e e thusang gore wena le batsadi ba gago lo seka lwa robala ka tlala?” Mme Kamatyona o lebile kgakala, morago ga lebaka a tsamaya. “Go ka se direge, Ke a gana ... Nna ke tla tsamaya, nna ke tla tsamaya!” Boss Tatekulu Nengushe a sala kwa morago a mo goelela jaaka okare o mo tsenya dikgaba: “O ikepela lebitla!”

(Nopolo e e tswa mo pading e e iseng e gatisiwe ya Oshikwanyama e kwadilwe ke Maria Hanghuwo “Kamatyona’s resolve”)

- 1 (a) E ne e le eng ka lentswe la ga rraagwe se se kgopisitseng Kamatyona? Neela dintlha di le **pedi**. [2]
- (b) Ke eng se Kamatyona a se ipotsang thata ka dinako tsotlhe? [1]
- (c) Ke ka ntlha ya eng rraagwe Kamatyona a tshwentswe ke tsie e e mo tshimong ya ga Boss? [1]
- (d) Ke ka ntlha ya eng Kamatyona a tlhalosa Okathitu a re “o mosetlha jaaka sepoko”? [1]
- (e) Ke maikutlo a fe a a mo go Kamatyona fa a gakologela tsala ya gagwe e re “Nna Ke ... nna Ke ...”, ke ka go reng? [2]
- (f) Kwa ntle ga dingwaga tsa gagwe, ke eng Kamatyona a ne a sa batle go nyala Nangula? Neela mabaka a **mabedi**. [2]
- (g) Ke ka ntlha ya eng okare go tenega ga ga Kamatyona go ne ga oketsega morago ga go fokotsa motsamao a ya kwa tshimong ya ga Boss? [1]
- (h) Ke mokgwa o fe o o supiwang ke Boss Nengushe mo temaneng ya bofelo? Neela dintlha tse **pedi**. [2]
- (i) Boss o raya jang fa a re “A o fetogile pilara?” [1]
- (j) Go ya ka tema, ke maikutlo a fe a **mabedi** a bašha ba neng ba a ikutlwa fa Boss Nengushe a omana le Kamatyona? [2]
- [15]**
- 2 (a) Mo temeng ke dintlha di fe tse di supang di kgarametsa bašha gotswa mo magaeng di ba gogela kwa motse-mogolo? Kwala karabo ya gago ka **dintlha**. Ga o patelesege go dirisa mafoko a gago. [15]
- (b) Jaanong dirisa dintlha mo (a) kwa godimo o kwale tshoboko ka dintlha tse di supiwang e le tse di kgarametsang bašha go tswa mo magaeng di ba gogela kwa motse-mogolo. Kwala karabo ya gago ka mokwalo o o eleding o dirisa mafoko a gago ka fa o kgonang ka teng.
- Boleele jwa tshoboko ya gago e nne mafoko a a magareng ga **100 – 150**. [5]
- [20]**

KAROLO YA B

Tema 2

Buisa tema e e fa tlase o bo o araba dipotso tse di latelang.

Botsadi: Karolo ya losika lo lo katologileng

Mefuta ya botsadi e neelanwa go tswa mo mophatong go ya kwa go o mongwe. Mo Aferika, botsadi ke go etelela ngwana pele gore a nne mogolo yo o nang le boikarabelo. Se se dirwa ka go tlhaba ditlhamane, losika lo lo katologaneng, meetlo ya setso, le ka tlhokomelo ya mmangwana, kelotlhoko le lorato.

Ka tlhologo bana ba godisiwa mo lelwapeng. Mo Aferika motho o ka nna motsadi go bana ba a ba belegeng le ba a sa ba belegang. Le fa losika le le gaufi, le le nang le batsadi ba ba belegeng bana le bana ba bone, e tswelletse e nna tlwaelo, mo Aferika, losika lo lo katologileng lo ne lo diragadiwa ka setso. Losika lo lo katologileng le akaretsa bomalome, bommangwane, bonkuku le bontsala. Se se reelang gore go ya ka seAferika, fa mongwe a bua ka lelwapa, o a bo a sa bue fela ka losika le le gaufi, mme a bua ka losika le le katologileng.

Pharologanyo ya mofuta wa losika lo lo katologileng fa e tsena kwa botsading ke gore boikarabelo jwa tlhokomelo ya ngwana ga e a lebagana fela le batsadi ba ba mmelegeng. E tlhakanetswe ke botlhe ba losika lo lo katologileng. Se se rurifatswa ke seane sa Aferika se se reng “ngwana ga a godisiwe ke motho a le mongwe, o godisiwa ke morafe”. Mo go reelang gore le fa mmangwana a na le boikarabelo jwa go tlhokomela ngwana, boikarabelo jo ke jwa botlhe. Ke sone se go tweng ga go na dikhutsana mo tsamaisong ya losika lo lo katologileng. Losika lo lo katologileng le tshwanetse go godisa ngwana yo o latlhegetsweng ke batsadi ba ba mmelegeng.

Bana kgotsa bašha ba nna mo magaeng go fitlhela ba lekana lenyalo. Ba a nyadisiwa pele ga ba tswa mo lelwapeng. Losika lo lo katologileng le thusa go bopa boikarabelo jwa lebopo mo ngwaneng go tswa bonyenyaneng a bo a ithuta go nna le maitseo, boikarabelo le leloko le le tshegetsang lwa losika lo lo katologaneng le setšhaba.

Ditlhamane di dirisiwa go tiisa botsalano mo losikeng lo lo katologileng. Ka nako ya ditlhamane, re nna le bagodi ba ba tlhabelang bana ditlhamane tse di akaretsang mokgwa wa go abelana, go tlhokomelana, bogagapa, bopelotshetlha, jalo jalo. Bagodi ba ba nnang batsadi ke ka gore lefoko la bone la kgakololo ka nako ya ditlhamane le thusa go bopa bašha. Nako ya ditlhamane ke maitseboa; letsatsi le setse le phirimile le ditiro tsotlhe di dirilwe. Ditlhamane tse di ne di tlhabiwa mo leseding la ngwedi mo molelong wa legae morago ga go digela tiro ya letsatsi. Go ne go dumelwa gore nako e o bana le bašha ba tla tlhoya tsebe sentle go dikgakololo le tsotlhe tse di tla ba emang pele fa ba tla ba gola. A re gakologelweng gore ditlhamane tse ga di bolelwe ke batsadi fela, mme di ka bolelwa ke mogolo mongwe le mongwe fela yo o nang le boikarabelo le tlhokomelo gape a kgona go fetisa maitshwaro a a siameng mo baneng. Se ke sesupo sa gore batsadi ga se bone fela batlhokomedi ba ngwana fa a gola, mme mogolo mongwe le mongwe mo setšhabeng. Ga di a tlwaelesega go felela ka mafoko ... “ba bo ba tshela ka boitumelo morago ga moo”. Ditlhamane ka nako tse dintsi di a ruta gape gangwe le gape, motho yo o pelotshetlha mo tlhamaneng o felela a ithutile thuto eo ka botlhoko.

Tsamaiso ya ngwao ya Aferika ya losika lo lo katologileng e amilwe ke maatla a a kwa ntle a a fetotseng mokgwa wa kgodiso ya ngwana o o tiileng o re nang le o ne re le maAferika. Tsamaiso ya losika le le katologileng e mo kgatelelong gape e senyega ka bonako e bo e palelwa ke go tlatsa karolo ya go tlhakana ya konokono. Go tshwana le mo metseng e e tlabologileng, losika lo lo gaufi lo simolola go anama. Mo malatsing a, go lebega popagano e le kwa tlase; ke losika ka seatla, ditiro tsa bone le dithoto tsa bone. Se se feleleditse se fokotsa kgoaganano. Malwapa a tlisa bana ba bone mo difoleteng kwa bana ba ka se itseng gore baagisanyi ba bone ke bo mang. Ka pono e o, fa mathata a tlhagelela mo baagisanying bao, ga gona yo o rekegelang le masika ka jalo a kgona go senyega ka ntlha e.

Gape mmedia o eteletse malapa a rona pele gore bana ba se tlhole ba reetsa ditlhamane; ba neelwa dithelebišhene, inthanete, dibuka tsa mafatshe a sele le dikhomputara. Didirisiwa tse di tlisa diteng tse dinyenyane tse di itebagantseng le ngwao le mekgwa tsa seAferika le botsadi jwa setso jo bo tlhomameng tse di leng thata gore batsadi ba di laole. Fa re lebile seo, bontsi jwa bašha bo latlhegetswe ke mekgwa e e tiileng ya ngwao e re nang le yone maAferika. Sekai gago a tlwaelega mo malatsing a segompiano gore bašha ba thuse bagolo ba sa kopiwa kgotsa ba neela bagodi setilo.

Jaanong go na le kgolo ya batsadi ba ba godisang bana ba sena balekane. Batsadi ba ba berekang ba ikgodisetsa bana ba le nosi mo gongwe thata ba sokodisiwa ke go godisa bana. A re tsee sekai, ka motsadi yo o ikgodisetsang bana a le nosi a bereka mo bankeng a bo a tsoga ka makuku tsatsi le letsatsi. Fa go sena ba losika le le katologileng ba ba gaufi go ba naya thuso, ke gore o tshwanetse go netefatsa gore bana ba tlhapile, ba apere, ba jele a ise a ye mmerekong. O tsaya letsatsi lotlhe kwa mmerekong, o kgona go tshwanelwa ke go tsaya bana kwa ba tlhokomelwang teng fa a le mo tseleng go ya gae go setse go phirimile. Kgatelelo e ya tlwaelo e tshwanetse ya nna le ditlamorago eseng mo motsading fela, ga mmogo le mo baneng, ba kgolo ya ditlhaloganyo tsa bone le maikutlo di tla amegang.

(Nopolo go tswa mo patlisisong ya athikele ya setlhogo Parenting and culture-Evidence from some African communities by Patricia Mawusi Amos)

- 3 O ne o tseneletse phuthago ya losika mo mafelong a beke, o nnile le tshono ya go bua le maloko a losika a a farologaneng ka kakanyo ya bone ka masika le botsadi. Kwalela tsala ya gago lekwalo, o mmolelele ka se o se ithutileng le gore o ikutlwa jang ka sone. Dirisa dikakanyo go tswa mo temeng le go kwala dintlha tsa gago

Bolelele jwa lekwalo la gago bo nne mafoko a a magareng ga **250 – 300**.

[20]

BLANK PAGE

BLANK PAGE

The DNEA acknowledges the usage and reproduction of third party copyright material in the NSSC Assessment, **with and without permission** from the copyright holder. The Namibian Government Copyright Act allows copyright material to be used limitedly and fairly for educational and non-commercial purposes.

The Directorate of National Assessment and Examinations operates under the auspices of the Ministry of Education, Arts and Culture in Namibia.